

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LX/1

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATICA SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миливој Павловић (1957–1960), др Рудолф Коларић (1961–1962),
академик Павле Ивић (1963–2000), академик Александар Младеновић (2001–2009),
академик Јасмина Грковић-Мејџор (2010–)

LX/1

Уредништво:
Др МИЛИВОЈ АЛАНОВИЋ, Др НАДА АРСЕНИЈЕВИЋ, Др ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ,
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР, Др ДРАГА ЗЕЦ, Др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ, Др МОТОКИ НОМАЧИ,
Др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ, Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, Др МАТО ПИЖУРИЦА, Др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ,
Др ВЛАДИСЛАВА РУЖИЋ, Др СВЕТЛАНА М. ТОЛСТОЈ, Др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА, Др БЈОРН ХАНСЕН

Collegium redactorum:
Dr MILIVOJ ALANOVIĆ, Dr NADA ARSENIJEVIĆ, Dr ŽARKO BOŠNJAKOVIĆ, Dr JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR,
Dr BJÖRN HANSEN, Dr GERHARD NEWEKLOWSKY, Dr MOTOKI NOMACHI, Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ,
Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ, Dr MATO PIŽURICA, Dr MILORAD RADOVANOVIĆ, Dr VLADISLAVA RUŽIĆ,
Dr SVETLANA M. TOLSTOJ, Dr ZUZANNA TOPOLIŃSKA, Dr DRAGA ZEC

Главни и одговорни уредник:
Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LX/1

НОВИ САД
2017

Слободан Новокмет

МЕТАФОРИЧНА ЗНАЧЕЊА ЖИВОТИЊСКИХ НАЗИВА КОЈА СЕ ОДНОСЕ НА ЧОВЕКА НИСКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

Предмет нашег рада је лексиколошка и лингвокултуролошка анализа животињских назива који у основном значењу денотирају животињу (најчешће из категорије домаће стоке и пернате живине), а у секундарним реализацијама упућују на човека ниске интелигенције. Кроз повезивање лексичко-семантичке анализе примера, теорије о *великом ланцу њосијања*, анализе изванјезичких, друштвених и културолошких околности тражи се одговор на питање зашто су зооними из поменутих категорија продуктивни при оваквом начину метафоричке трансформације назива и упућивања на човека ниских интелектуалних капацитета.

Кључне речи: зооним, зоосемија, лексичка метафора, колективна експресија, интелигенција.

The subject of this paper is a lexicological and linguo-cultural analysis of zoological lexemes whose basic meanings denote animals (most often those in the categories of domestic cattle and poultry) and whose secondary realizations refer to humans of low intelligence. The answer to the question why zoonyms in the said categories are productive in this kind of metaphorical transformation of names and references to humans of low intellectual capacity is sought through linking a lexical-semantic analysis of examples, the *Great Chain of Being* theory, and an analysis of extra-linguistic, social, and culturological circumstances.

Key words: zoonym, zoosemy, lexical metaphor, collective expression, intelligence.

1. Уводна разматрања. Предмет нашег рада јесу називи за животиње (зоолошке лексеме или зооними)¹ који у примарној семантичкој реализацији денотирају представнике различитих животињских врста (прототипичне представнике врсте или целу врсту),² најчешће из групе домаће стоке и домаће пернате живине, а у секундарној реализацији упућују на човека смањених интелектуалних способности.

1.1. Као основне циљеве рада одредили смо успостављање што обухватније и репрезентативније језичке грађе, која би указала на све релевантне

---

* Рад је писан у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад је настао на основу истраживања урађеног за потребе докторске дисертације *Семантичка анализа лексема које означавају животиње у савременом српском језику* одбрањене 19. јула 2016. на Филолошком факултету у Београду (ментор проф. др Рајна Драгићевић).

¹ Термин *зооним* узимамо у његовој апелативној употреби у значењу назива животиња, што је уобичајено у српској лингвистици, за разлику од тога како се овај термин употребљава у ономастици (в. Шћепановић 2002: 321–32).

² Зооним може реализовати своју семантичку вредност у општем лексичком фонду, као апелатив, и у специјалном терминолошком, као назив врсте, породице и сл. Нпр. *џолуб* је назив за птице из рода *Columba* са многобројним подврстама, и општи назив за ф. *Columbidae* и ред *Columbiformes*, у које спада род *Columba* (Гортан-Премк 1991: 50).

аспекте лексичких механизма преноса номинације назива животиња на човека ниских интелектуалних способности, као и на културолошке обрасце који одражавају односе српске лингвокултуролошке заједнице према одређеним представницима животињских врста, чији се називи јављају као својеврсни културолошки концепти наивне слике стварности. С тим у вези важно је утврдити да ли су секундарне реализације зоонима мотивисане реалним – дијагностичким или претпостављеним (стереотипним) – недијагностичким особинама животиња.³

1.2. Језичка слика света одражава човеков однос према реалном свету који га окружује (в. Маслова 2001: 62–65) и представља начин језичке категоризације стварности, па је за њено реконструисање неопходно узимати у обзир различите типове података свих нивоа или подсистема језика (Бартмињски 2011: 48). То нас је обавезало да у анализи језичког материјала применимо избор поступака из различитих теоријских приступа: традиционалног (лексичко-семантичку анализу), когнитивнолингвистичког (мапирање појмовних метафора) и лингвокултуролошког (утврђивање стереотипних оцена и ставова српске лингвокултуролошке заједнице према животињском свету из свог ближег и даљег окружења).

Имајући у виду резултате досадашњих истраживања у овој области, покушали смо да детаљније, на обухватнијој језичкој грађи, размотримо нека већ елаборирана питања о функционисању зоосема у језику, поготово оних из групе домаћих животиња, а с тим у вези размотрено је и питање зашто је суживот човека и животиње у српској језичкој заједници резултирао махом негативним афективним односом према одређеним животињама или групама животиња. У тражењу додатних елемената у одговору на ово питање, осим теорије о метафори, укључили смо и теорију о *великом ланцу њосијања* (или бића) (*The Great Chain of Being Metaphor*), чији ланац хијерархијске уређености појмова указује на подређен однос животињског света у односу на човеков свет, што се значајно могло одразити на спознајне механизме метафоричког одражавања односа човека према животињском свету.

1.3. Као основни извор грађе користили смо *Речник САНУ* (до 19. тома), а грађу смо допуњавали примерима из референтних речника српског језика: *Речника српскохрватскога књижевнога језика* (РМС) и *Речника српскога језика* (РСЈ 2007). *Речник жаргона српскога језика* Д. Андрића (РСЖ 2005) користили смо да утврдимо семантички потенцијал анализираних лексема у жаргонском регистру.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ПРОБЛЕМА. Код свих народа животињама се приписују симболична значења и људске особине, о чему сведоче басне, бајке, митови

³ Дијагностичка обележја су сва она реална, конкретна, перцептивно уочљива својства која се приписују одређеној животињи, а која се метафорички могу транспоновати и на обрасце људског изгледа, особина или понашања. „Недијагностичка обележја, међутим, могу играти посебно важну улогу у анализи пренесеног значења, као у примеру *He's a fox*, он је лисац, где се лукавост, претпостављена особина лисице из дословног значења, преноси на човека, и тако повезује та два значења” (Прџић 1997: 43).

и легенде, што је и разумљиво с обзиром на то да су у давна времена, па и данас, људске заједнице биле више или мање повезане са животињским светом, па су људи на различите начине исказивали свој однос према животињама придавајући им различите особине (исп. ВАРЏОТ 2014: 483). На језичком плану разноликост тих односа најбоље одражавају лексичке јединице и то преко секундарних, метафоричних значења назива за животиње, зоонима.

2.1. Метафоричка екстензија лексема за животиње на човека означава се термином зоосемија (енг. *zoosemy*), а термином зоосем означава се њихово метафоричко значење којим упућују на људска бића и којим се исказују неке људске особине, нпр. *џуска* – 1. б. фиг. пеј. ‘глупа, ограничена женска особа, глупача’ (РСАНУ) или *маџарац* – 2. фиг. погрд. а. ‘глуп, умно ограничен човек, глупак’ (РСАНУ) и сл. Зоосемија, по свему судећи, представља универзалну карактеристику, јер је животињско царство, како се истиче у досадашњим истраживањима, једно од најмоћнијих извора пројектовања особина животиња на особине људских бића (КИЕЛТУКА – КЛЕПАРСКИ 2005а: 86), а животињском свету се често прибегава као средству исказивања људског понашања, емоција и односа (КОВЕЦЕС 2010: 19).

2.2. Са лексиколошког аспекта зоосемија се објашњава чињеницом да полазна лексема (у нашем случају зооним) у својој семантичкој структури има компоненту засновану на колективној експресији, колективном схватању да одређена животиња има какву особину која је својствена човеку или се може приписати човеку (ГОРТАН-ПРЕМК 2004: 107). Семе колективне експресије генерално носе информацију о томе како се тај појам оцењује у друштву. Оне у дефиницијама речника српског језика нису у довољној мери истакнуте, вероватно зато што исказују екстралингвистичке културолошке, евалуативно-емотивне и углавном национално специфичне садржаје, који се не узимају у обзир при категоризовању и класификацији појмова. Таква је нпр. сема колективне експресије забележена у дефиницији лексеме *лав* у Речнику САНУ – ‘који је због снаге и издржљивости назван царем животиња’.⁴ Овакве семантичке реализације темеље се на искуству и суживоту с различитим животињама, али могу бити и резултат устаљеног доживљаја животињског понашања које се махом ослања на културолошке предрасуде представљајући значајан елемент антропоцентричног модела животињског света.⁵

2.3. Ако зоосемију посматрамо са аспекта теорије о *великом ланцу њостојања*, описане у делу Лејкофа и Тарнера (LAKOFF – TURNER 1989), а чије поставке налазимо још код Палтона и Аристотела, долазимо до објашњења зашто се називи животиња често користе да одреде људске карактеристике.⁶ Према

⁴ У њиховом бележењу у речницима треба водити рачуна, јер би претеривање са навођењем екстралингвистичких, енциклопедијских података могло угрозити дистинкцију између речника и енциклопедије као два типа лексикографских остварења (в. ДРАГИЋЕВИЋ 2010: 17).

⁵ Овај антропоцентрични модел објашњава М. Бертоша: „Тај је stereotipni model uvijek antropocentričan – životinjama su pripisane ljudske karakteristike, procjenjivane su u moralnom, intelektualnom, emocionalnom i interpersonalnom smislu, a promatrani su i njihovi običaji i navike” (BERTOŠA 1999: 65).

⁶ Говорећи о познатој метафори *Ахил је лав*, Лејкоф и Тарнер кажу да је концептуализација људских особина и понашања резултат двеју метафора, метафоре животиње су људи, која

појмовној хијерархији ове теорије (БОГ↔ЧОВЕК↔ЖИВОТИЊА↔БИЈЛКА↔НЕОРГАНСКА МАТЕРИЈА), људи имају особине и понашање вишег степена и одликује их рационално мишљење, док животиње располажу само инстинктивним понашањем. Управо разумевање једног степена овог ланца помоћу другог степена представља основни механизам метафоричног поимања. Тако се долази до метафоре ЧОВЕК ЈЕ ЖИВОТИЊА – нпр. *Овај човек је свиња*, која показује пренос карактеристика са нижег на виши појам, и метафоре ЖИВОТИЊА ЈЕ ЧОВЕК – нпр. *веран њас*, која показује пренос са вишег на нижи појам (КИЕЛТУКА – КЛЕПАРСКИ 2005б: 26). Како запажају Лејкоф и Тарнер, метафора *великог ланца њосио-јања* омогућава нам да разумемо опште карактеристике људског понашања преко познатих „не-људских” карактеристика, а један од најсложенијих домена преко којег разумемо људско понашање су управо животиње (LAKOFF – TURNER 1989: 172). Када се узму у обзир релевантни елементи разматраних приступа: семни потенцијал зоонима са дијагностичким и недијагностичким компонентама, метафорички механизми засновани на културно-хијерархијском моделу „великог ланца” и стереотипне оцене и ставови карактеристични за наивну слику света, може се дати аргументовано објашњење често дерогативне употребе зоонима у зоосемном моделу, чиме се потврђује теза да се људи идентификовањем са животињама најчешће деградирају и да је зоонимска метафора учестало средство експресивног истицања непожељних људских карактеристика.

2.4. У досадашњем семантичком приступу зоосемији као најчешћи поступак мотивације пресликавања номинације са животиње на човека установљен је механизам метафоре, а као кључни полазни поддомени концепта одређене животиње који се преносе на човека издвојени су њена величина, облик, понашање и однос са људима (Милић 2013: 200). Према А. Вјежбицкој то су место становања (*habitat*), величина (*size*), изглед (*appearance*), понашање (*behavior*) и однос са људима (*relation of the animal to people*) (WIERBIZKA 1985: 161), док С. Мартса издваја станиште (место и услови живота одређене животиње), изглед (типична величина, облик, боја крзна итд.), понашање (идиосинкратичне форме понашања, кретања, храњења) и однос са људима (различити аспекти друштвене корисности одређене животиње са становишта језичке заједнице) (MARTSA 1999: 77). Успостављање наведених поддомена значајно нам је помогло у анализи и класификацији великог броја сакупљених примера, јер смо их узимали као полазне критеријуме у препознавању мотивације преноса номинације са категорије животиње на категорију човека, а у семантичкој анализи у препознавању типова компонената: дијагностичких (изглед, особине, понашање и функција) и недијагностичких (перцепција и доживљај њиховог понашања и особина у српској лингвокултуролошкој заједници). Показало се да је оваква комбинација различитих поступака у

одражава конвенционалну процену одређеног понашања лава на темељу онога што се сматра храбрим понашањем код човека, и метафоре људи су животиње, где се та одлика инстинктивног понашања код животиње, коју тумачимо као храброст, пресликава назад на човека (LAKOFF – TURNER 1989: 194), што смо такође имали у виду при анализи и класификацији лексичког материјала.

анализи језичког материјала значајна за унапређење методолошких поступака како у лексикографској обради зоонима у дескриптивним речницима тако и у реконструкцији овог сегмента у српској лингвокултуролошкој слици света.

3. ПРИМЕРИ НАЗИВА ЗА ЖИВОТИЊЕ КОЈИ УПУЋУЈУ НА ЧОВЕКА СМАЊЕНИХ ИНТЕЛЕКТУАЛНИХ КАПАЦИТЕТА. Као кључне циљне поддомене у концептуализацији човека на које се упућује зоонимима поједини аутори истичу његов изглед, карактер, интелект и морал (Милић 2013: 200).⁷ У анализи наше грађе дошли смо до закључка да је веома важно ове циљне домене најпре класификовати на основу тога да ли се заснивају на позитивној или негативној конотацији телесних и психичких особина, на основу чега смо установили следећа тематско-значењска микропоља: физички изглед, стање, кретање, карактер, понашање, интелигенција, емотивна стања и расположења. Тако смо посебну пажњу у анализи могли да посветимо примерима који припадају тематско-значењском пољу интелигенције. У досадашњим истраживањима овог поља зоонимске метафоре уочена је општа тенденција „ка коришћењу (*određenih članova*) категорија *peradi te stoke* за referiranje на *glupost*” (Милић 2013: 205).

3.1. Примере смо издвојили из лексикографских извора лексичко-семантичком анализом лексикографских дефиниција секундарних семантичких реализација зоонима које се односе на човека, мармирајући у оквиру дефиниција придевске и именичке квалификације у вези са ниском интелигенцијом, као што су: глуп, глупав, приглуп, ограничен, непросвећен, глупак, глупача (делови дефиниција садрже и квалификације: глуп човек; глупа жена; глупа особа; глупан; човек слабе памети; незналица; туп човек; недотупав; онај који чини глупости, будалаштине; онај који тешко схвата), али и обележја која се могу довести у везу са ниском интелигенцијом или бити њена директна последица, као што су ограниченост, неотесаност, неразумност, поводљивост, површност. Такође, издвојили смо и оне примере у чијим се дефиницијама секундарних значења активирају различите негативно конотиране и погрдне квалификације којима се имплицитно подразумева и смањена интелигенција, као што су: блесан, блесавко, тупавко, клипан, звекан, будаласт, блесав и сл. На овај начин смо дошли до 48 зоонима који у секундарној реализацији упућују на мушкарца или жену смањених интелектуалних капацитета.⁸ Однос примарних и секундарних значења зоонима у номинацији човека смањених интелектуалних способности представљамо табеларно:

⁷ У оквиру људских особина које се изражавају зоонимима, А. Ранђеловић је посебно издвојила *злону*, односно *рђавост* (*зњида*, *исејто*) и *злујоси* (*мађарац*, *ћурка*), и то код особа оба пола (2012: 100).

⁸ А. Ранђеловић је на грађи РСЈ 2007 забележила 25 зоонима чија метафорична значења истичу управо ову особину. Најчешће су, уз изузетак *мајмуна*, *мајмунице*, *сома* и *шејреба*, у питању животиње из човековог блиског окружења: *брав*, *буџов*, *во*, *волоња*, *зовече*, *зуска*, *зущица*, *јунац*, *јуне*, *коза*, *коњ*, *крава*, *мађарац*, *мађаре*, *мађарица*, *мазгов*, *овца*, *сиока*, *шеле*, *ћуран* и *ћурка* (2012: 101).

<i>бравица</i>	ж 1. женка брав	2. глупа жена (ЦГ, Шоћ, РСАНУ)
<i>брав</i>	м 1. а. општи назив за једно грло стокe, нарочито за овцу или козу	2. ограничена, неразумна особа (РСАНУ) 3. фиг. погрд. глупак (РМС)
<i>бравак, бравац, бравеца, бравешина, бравишије</i>	м в. брав	ограничена, неразумна особа (РСАНУ)
<i>буцов</i>	м 1. а. врста слатководне кошљорибе <i>Aspina gaha</i> из ф. <i>Syringidae</i>	2. пеј. глупак, сом, клипан (РСАНУ)
<i>во</i>	м 1. а. мушко говече, обично одрасло и уштројено	1. б. глуп, недотупаван човек, 1. фиг. глупак (РСАНУ)
<i>џоведо, џоведоња, џоведоша</i>	1. в. говече	ограничен, глуп човек (РСАНУ)
<i>џоведуља</i>	погрд. покр. ограничена, глупа жена (РСАНУ)	
<i>џовече</i>	с 1. а. зоол. домаћи шупљороги преживар <i>Bos taurus</i> , данас одгајен у великом броју раса	1. б. фиг. ограничена, глупа особа (РСАНУ)
<i>џорила</i>	ж 1. зоол. човеколики мајмун тропских крајева Африке, који достиже и до два метра висине и до 250 килограма тежине ...	2. фиг. примитиван, глуп, осيون човек (РСАНУ)
<i>џусан</i>	м мужјак гуске	1. фиг. глуп, органичен човек (РСАНУ)
<i>џуска</i>	ж 1. а. зоол. назив за крупније птице пловуше рода <i>Anser</i> из ф. <i>Anseridae</i> б. домаћа припритомљена врста <i>Anser domesticus</i> која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те врсте	1. б. фиг. пеј. глупа, ограничена женска особа, глупача (РСАНУ)
<i>јунац</i>	м а. младо мушко говече	1. б. фиг. глуп човек, будала, глупак (РСАНУ)
<i>јуне</i>	с 1. младо говече (обично у другој години живота), говече које није још сасвим одрасло	2. фиг. глупак, незналица (РСАНУ)
<i>коза</i>	ж домаћа животиња <i>Capra hircus</i> из рода шупљорогих преживара која даје млеко, месо, кожу	2. фиг. пеј. неспретна, глупа особа (РСЈ 2007)
<i>коњ</i>	м 1. зоол. а. сисар <i>Equus caballus</i> из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање	2. фиг. погрд. незграпан и глуп, ограничен човек (РСАНУ)
<i>крава</i>	ж 1. одрасло женско говече; женка говечета	2. фиг. погрд. глупа, ограничена женска особа, глупача (РСАНУ)
<i>маџарац</i>	м 1. а. домаћа товарна животиња ... велике главе и дугих ушију, беличасте њушке и дуга репа (...)	2. фиг. погрд. онај који чини глупости, будалаштине, глуп, умно ограничен човек, глупак (РСАНУ)
<i>маџаре</i>	с 1. а. магареће ждребе (пуле), мали, млади магарца	2. фиг. а. погрд. онај који тешко схвата, глупак, тупавко (РСАНУ)
<i>мазџов</i>	м 1. зоол. мужјак мазге; мазга уопште, без обзира на пол	2. б. неразуман човек, будала, глупак (РСАНУ)

<i>мајмун</i>	м 1. зоол. у мн. животиње из реда сисара ... сисари најсроднији и по развијености мозга најближи човеку (у јд. таква животиња) ...	2. б. блесав, будаласт, умно ограничен човек, глупак, будала (РСАНУ)
<i>мајмуница</i>	1. женка мајмуна	2. фиг. пеј. женска особа која се понаша глупо, будаласто, примитивно (РСЈ 2007)
<i>марван</i>	покр. погрд. глупак, будала (РСАНУ)	
<i>марвана</i>	покр. погрд. глупача, будала (РСАНУ)	
<i>медвед</i>	м 1. зоол. у мн.: породица сисара ... крупне звери здепастиг, незграпног тела, густог кудравог крзна ...	2. фиг. през. незграпан, трапав, неотесан, ограничен, глуп човек (РСАНУ)
<i>мисиран</i>	м а. зоол. ћуран, пуран	1. б. фиг. ограничен, глупав човек, глупак (РСАНУ)
<i>морж</i>	м а. зоол. у мн. породица морских сисара ... тешког масивног тела (до 4 м дужине), дебеле наборане коже, са горњим очњацима израслим у кљове ... (у јд. животиња из те породице).	1. б. фиг. онај који својим држањем, изгледом подсећа на такву животињу, трома, глупа особа (РСАНУ)
<i>мула</i>	ж 1. зоол. неплодни крижанац кобиле и магарца <i>Equus mulus</i> , домаћа животиња која у средоземљу служи за ношење терета, вучу, јахање	3. б. глупава, ограничена особа (РСАНУ)
<i>муна</i>	ж 1. зоол. в. мајмун	3. глупа особа, будала (РСАНУ)
<i>носороџ</i>	м 1. зоол. крупни тропрсти сисар, биљољед с једним или два рога на носној или чеаној кости (...)	2. фиг. погрд. а. незграпан и глуп, ограничен човек (РСАНУ)
<i>ован</i>	м 1. зоол. мужјак овце	2. фиг. погрд. глуп, неразуман човек (РСАНУ)
<i>овца</i>	ж б. зоол. домаћа питома врста <i>Ovis aries</i> из тог рода која се гаји ради меса млека и вуне	4. б. глупа, ограничена особа (РСАНУ)
<i>оранџуџан</i>	м зоол. а. врста човеколиког мајмуна ... снажно развијеног предњег дела тела, дугих предњих удова и риђе до црвене боје длаке ...	1. б. фиг. погрд. груб, неотесан, глуп човек (РСАНУ)
<i>џариј</i>	1. коњ, ждребац	2. погрд. а. неморалан, површан, приглуп (а често физички јак) човек (РСАНУ)
<i>џаријан</i>	покр. неспретан, приглуп мушкарац, клипан (Лика, Богдановић Ј., РЈА, РСАНУ)	
<i>сом</i>	м 1. зоол. велика слатководна риба глатке љигаве коже, шиљоке спљоштене главе с дугим брцима	2. фиг. пеј. а. глупан, будала (РСЈ 2007)
<i>џелац</i>	м 1. мушко теле	1. б. фиг. умно ограничен, туп човек, глупак (РМС)
<i>џеле</i>	с 1. а. младунче говечета, које крива донесе на свет	2. фиг. погрд. човек слабе памети, глупак, будала (РМС)
<i>џејреб</i>	м 1. зоол. а. шумска птица ... чији мужјак у периоду парења губи уобичајени птичији опрез ...	2. фиг. глупак, будала, звекан (РМС)

<i>ћука</i>	ж 1. зоол. крупна домаћа птица из пор. фазана ... која се држи због укусног меса, ћурка	2. фиг. глупа, ограничена особа (обично женска) (РМС)
<i>ћурак, ћуран</i>	м 1. зоол. мужјак ћурке, који се гаји ради меса, пуран	2. фиг. будала, глупак; лако поводљив човек (РМС)
<i>ћурка</i>	ж 1. зоол. најкрупнија домаћа птица (женка) из пор. фазана, која се гаји ради меса и јаја, пура <i>Meleagris gallopavo</i>	2. фиг. будаласта женска особа, глупа, ограничена женска особа, глупача (РМС)

3.2. Речник *српског жаргона* (РСЖ 2005) потврђује да се у разговорном стилу за исказивање човекове глупости употребљавају називи животиња из домаћег сточног фонда, називи пернате живине, али и називи животиња доминантно крупног физичког изгледа: *бик* (глуп а јак мушкарац); *волина* (глупак, будала, блесан); *кер* (глупак); *којош* (глупак); *кокошка* (примитивна жена, простакуша, торокуша, глупача); *мађарица* (глупава женска особа, глупача); *миш* (подмукао човек, будала, тупан, глупак); *мрмош* (блесавко, незналица); *рода* (глупак, глупача); *слон* (глупак, неспретњак); *сова* (глупача).

3.3. Од варијантних лексичких облика, бележимо и хипокористике: *волоња* (2. фиг. пеј. тром човек; глуп човек, РСЈ 2007); деминутиве: *џушчица* (1. фиг. глупа млада женска особа, РМС), *ослић* (1. б. фиг. погрд. глупак, будала, РСАНУ) и збирне именице у значењу јединице: *марва* (1. в. фиг. погрд. припроста, некултурна особа, прстак, простакуша, глупак, глупача, РСАНУ); *сћока* (1. б. фиг. проста, некултурна, глупа особа, РМС).

3.4. Већина ових значења обележена је у речницима квалификатором стилске вредности погрд. (погрдно) или пеј. (пејоративно), нпр. *џуска*, *џоведуља*, *буцов*, *коза*, *коњ*, *крава*, *ћарић*, *сом*, *шеле*, *мађарац*, *мађаре*, *марван*, *марвана*, *мајмуница*, *носорог*, *ован*, *оранџушан*, чиме се само потврђује да се односе на карактеристике које су „традиционално схваћене као непожељне” (Ристивојевић Рајковић 2014: 135). Оваква експресивна значења се на плану језичког система реализују као одређени национални и културни стереотипи (Ристић 2004: 242).

3.5. На основу анализе примера запажено је да се ниска интелигенција у одређеним случајевима аналошки повезује са негативним облицима друштвеног понашања, као што су примитивност, прстаклук, некултура, осиноност, припростост, неотесаност, грубост, подмуклост, неморалност. На њих упућују секундарна значења примера: *џорила* (примитиван, глуп, осино човек, РСАНУ); *мајмуница* (женска особа која се понаша глупо, будаласто, примитивно, РСЈ 2007); *медвед* (ограничен, неотесан, глуп човек, РСАНУ); *оранџушан* (груб, неотесан, глуп човек, РСАНУ); *ћарић* (неморалан, површан, приглуп човек, РСАНУ). Такође, у анализи се показало да се особине смањене интелигенције из поља човекових психичких особина укрштају са семантичким пољем физичких карактеристика успореног, тромог и неспретног кретања и крупне величине. Тако је глупост код мушкараца повезана са тромошћу и спорошћу, на шта је већ указивано у ранијим истраживањима (уп. Ристивојевић Рајковић 2008: 50). То илуструју секундарна значења зоонима: *коњ* (незграпан и глуп човек, РСАНУ); *медвед* (незграпан, трапав и глуп човек,

РСАНУ); *морж* (трома, глупа особа, РСАНУ); *носорог* (незграпан и глуп човек, РСАНУ); *йарийан* (неспретан и приглуп мушкарац, РСАНУ); *коза* (неспретна, глупа особа, РСЈ 2007). На негативну особину која се идентификује именицом *будала*, у комбинацији са особином глупости, упућују секундарна значења зоонима: *волина*, *јунац*, *мазгов*, *мајмун*, *марван*, *марвана*, *миш*, *муна*, *ослић*, *сом*, *шеле*, *шејреб*, *ћурак*, *ћуран*, *ћурка*.

3.6. Конотативна вредност секундарних семантичких реализација зоонима којима се представља човек интелектуално скромних способности и ограничених спознајних капацитета огледа се и у фразеолошком материјалу,⁹ што је такође истакнуто у неким досадашњим истраживањима. Тако се у раду И. Видовић Болт као носиоци ограничене интелектуалне способности издвајају: *бик*, *џуска*, *кокош*, *коњ*, *коза*, *маџарац*, *маџаре*, *шеле*, *шелце* и *во* (Vidović Bolt 2014: 3). Иако су по мишљењу ауторке устаљене десемантизоване везе овог типа мотивисане негативно конотираним статусом саме лексеме, одн. зоонима, сматрамо да је негативна конотираност нешто што се превасходно односи на секундарне реализације тих лексема и што је у вези са екстралингвистичким факторима. Зооними наведеног типа у свом примарном значењу имају неутрално значење и номинациону вредност.

4. СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА. Анализом примера секундарног, метафоричног значења зоонима из грађе, издвојене су следеће најзаступљеније семантичке групе:

- домаће животиње: *бик*, *бравица*, *брав*, *во*, *џоведо*, *џовече*, *јунац*, *јуне*, *кер*, *коњ*, *коза*, *крава*, *маџарац*, *маџарица*, *мазгов*, *марва*, *мула*, *ован*, *овца*, *ослић*, *йарий*, *сйока*, *шеле*, *шелац*;
- домаће птице: *џусан*, *џуска*, *кокошка*, *мисиран*, *йука*, *ћуран*, *ћурка*;
- дивље животиње: *медвед*, *миш*;
- дивље птице: *сова*, *рода*, *шејреб*;
- рибе: *буцов*, *сом*;
- животиње некарактеристичне за наше поднебље: *џорила*, *којој*, *мајмун*, *мајмуница*, *морж*, *мрмој*, *муна*, *носорог*, *оранџушан*, *слон*.

4.1. Из ове класификације запажамо да се особина смањеног интелектуалног капацитета најпре приписује крупним домаћим животињама (*бик*, *во*, *ован*, *маџарац*, *коњ*, *крава*), домаћим птицама (*кокошка*, *џуска*, *ћурка*, *йука*) и дивљим животињама које нису карактеристичне за говорни простор српског језика (*слон*, *мајмун*, *носорог* и сл.). Оваква класификација примера делимично упућује на категорије које је за хрватски језик издвојио Г. Милић – домаће животиње, перад, стока (ситног и крупног зуба) и теглећа марва, чији су називи развили метафорична значења на основу функционалних домена типичних за те категорије, као што су рад, узгој ради хране и сл. (Milić 2013: 205).

⁹ И. Видовић Болт у овој реализацији наводи неке од њих, различитог састава и конструкција: *бији кокошје йамеји*, *кокошји мозак*, *разумеји се као маџарац у канишар* (као коза у йершун), *буљији као шеле у шарена враиша*, *џлуй као шеле* (коњ, маџарац), *имаји йилећу йамеји*, *шелећи йоџлед*, *кокошји йоџлед* и сл. (в. Vidović Bolt 2013: 6).

4.2. Тако у језичкој слици света преовлађују негативне конотације када су у питању називи за животиње, нпр. крупне животиње су због своје величине и успорене, па се доживљавају као мање интелигентне преко метафоричке трансформације *конкретно* → *ајсџиракџно* (Гортан-Премк 2004: 90–108), односно успорена физичка стања доживљавају се као конкретизација успорених (или ниских) ментално-интелектуалних реакција. То потврђују и примери, у којима највећи број зоонима упућује на особине мушких особа. Углавном су у питању крупне домаће животиње, од којих се посебно издвајају – *бик*, *во*, *шеле* и њихови хипероними *марва*, *сџока* и *брав*; а од дивљих животиња *носороџ*, *џорила*, *слон*, *морж*, *медвед*.

4.3. Оваква семантичка расподела зоонима указује на то да се у језичкој слици света категорија величине, и с њом у вези тромог и успореног кретања, повезује са смањеним интелектуалним капацитетима, по формули:

сџоро физичко кретање → *усџорени ментални џроцеси*,

која у другом степену метафоричког трансфера доводи до формуле:

усџорени ментални џроцеси → *неџајивни видови друшџивеноџ ојхођења*.

На основу семантичке анализе и спроведене класификације може се увести и метафоричка формула *глупи мушкарци су крупне (домаће) животиње (во, бик, јунац, коњ, маџарац, маџгов, ован, џарий, шеле)*.

4.4. Особина спорости, која проистиче из величине, негативно се конотира; споро кретање вршиоцу кретања онемогућава избегавање опасности, а доводи се у везу и са болешћу, старошћу и сл. Неки аутори, на материјалу фразеолошких јединица, такође потврђују да је величина домаћих животиња, као што су *коњ*, *маџарац*, *ован* и *во*, а самим тим и перцепције њиховог кретања као успореног, послужила у оснаживању фраземских значења *џлуџ као коњ*, *џлуџ као во* и сл. (исп. Vidović Volt 2011: 108). Тематизација величине у успостављању метафоричких мотивација потврђује се и примерима оних представника животињског света који географски не припадају српској култури, као што су нпр. *носороџ* (незграпан и глуп, ограничен човек, РСАНУ), *слон* (глупак, неспретњак, РСЖ), *морж* (трома, глупа особа, РСАНУ) и сл.

4.5. Зооними из категорија птица, и то пре свега домаћих птица које се наменски узгајају у домаћинствима (*џуска*, *ђурка*, *кокошџка*) доминантно упућују на категорију неинтелигентних жена, из чега би се могла успоставити формула: *глупе жене су домаће птице (пернате животиње)*.¹⁰ Овде такође можемо говорити о категорији величине и њеној перцепцији као показатељу смањеног интелектуалног капацитета, односно у случају ситнијих пернатих животиња активира се сема релативно мале величине њиховог мозга у одно-

¹⁰ Н. Ристивојевић Рајковић успоставља сличне метафоричне формуле на упоредном материјалу српског и норвешког језика: *ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ ЖИВИНА*, *ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ СТОКА* И *ГЛУП МУШКАРАЦ ЈЕ СТОКА* (2008: 50). Ауторка је установила да се и у српском и у норвешком језику жена критикује као брбљива, што је у неким случајевима нераскидиво повезано с глупошћу (српски: *ђорокушџа*, *кокошџка*, *ђурка*, *радио милева*) (2014: 139).

су на друге животиње.¹¹ Корпус потврђује да и мушкарци могу да се доведу у везу с птицама (*џусан, мисиран, ѿејреб, ђуран*), а жене са крупним домаћим животињама (*крава, бравица, марвана*), што је путем метафоре ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ СТОКА већ регистровано у раду Н. Ристивојевић Рајковић (2008: 50).

5. Културолошки фактори. Поред семантичких компонената које су у вези са физичким изгледом животиња (њиховом величином) и њиховим кретањем, анализом примера утврђени су и други фактори који омогућавају процес зоосемије у језику, карактеристични за средине у којима су се животиње гајиле и чувале. Није искључено да се код човека окруженог домаћим животињама могао јавити амбивалентан однос према њима. С једне стране човек их поштује и позитивно вреднује због очигледних економских користи које од њих има и различитих магијских својстава које им приписује, а с друге их ниподаштава и потцењује с обзиром на све друге особине које их разликују од људи и на све друге околности релевантне за однос човека према животињама¹² у којима се нарочито истиче човеков афективни однос према њима (Vidović Bolt 2014: 7). Неки од важних фактора наведени су и у раду Г. Милића (Milić 2013: 205).

5.1. Када су у питању зооними из категорије домаћих животиња, упадљива је несагласност између њихове улоге у свакодневном животу народа и фолклору и улоге, углавном негативне, која им се приписује у свакодневној језичкој слици света. Тако је за припаднике српске културе карактеристично да већина домаћих животиња представља незаменљив део сточног блага који је изузетно вреднован у сточарски оријентисаној економији (уп. *блаџо* = **6.** стока, марва РСАНУ), да имају табуизирану вредност, са божанским или пак демонским особинама, да се сматрају заштитницима домаћинства, претказивачима судбине и времена, да имају лековита, магијска и натприродна својства, да су део обреда и веровања¹³ и сл. У смислу биполарности која се јавља на плану улоге домаћих животиња у народном животу и веровању и метафоричног значења зоонима у језичкој слици света може се навести и пример лексеме *коњ*. *Коњ* у секундарној реализацији упућује на глупог, незграпног човека, иако је у српској култури симбол различитих позитивних атрибута повезаних са богатством, племенитошћу, елеганцијом, телесном снагом, брзином, младошћу, потенцијом и енергијом.¹⁴

¹¹ „Veličina somatizma proporcionalna je intelektualnom kapacitetu te je somatska komponenta signal manjega kvocijenta inteligencije (mali mozak = glupa osoba)” (Vidović Bolt 2014: 5).

¹² Познато је да је човек подредио животиње за исхрану и рад, да располаже њима по својој вољи када су у питању места за испашу, смештај и сл.; да обављају за њега функције за које није потребан интелектуални напор (носе јаја, обављају тешке физичке послове и сл.).

¹³ „Од извесних животиња се очекује плодност, људска, сточна и пољска; неке од њих имају важну улогу у магији и дивинацији, и у народној медицини; многе животиње имају и своје празнике, који су у вези са жртвама, и понекад трају по неколико дана” (Чалкановић 2014: 548). Тако је у многим нашим крајевима *во* полагањик за Божић, за њега се спрема посебан колач или им се даје божићни хлеб, а веровало се и да волови оплакују доброг човека (Кулишић и др. 1971: 83), док се *овца* сматрала благословеном животињом која је из раја искочила, а о Божићу се за овце спрема посебан колач (Кулишић и др. 1971: 230).

¹⁴ Према коњима, генерално, влада позитивна конотација у различитим културама. „Razni su im narodi pripisivali posebne osobine: brzinu, mudrost, čak i sposobnost da liječe i da

5.2. Стиче се утисак да поједни представници животињског света из категорије домаће стоке и пернате живине бивају посебно „анатемисани” у наивној слици света и лексичком систему. Томе, осим дијагностичких обељја везаних за њихово станиште, изглед и понашање, доприносе и културолошке предрасуде потпомогнуте литературом и предањима, поготово у оним крајевима где неке животиње, као што је нпр. *мађарац*, нису неопходни део сточног фонда. Тако треба узети у обзир и представе које су се наметале путем књижевних жанрова као што су басне, нпр. *мађарац* је присутан у 30 Езопових басни,¹⁵ где је често предмет изругивања због свог изгледа (дуге уши, неспретан ход), те приписаног му храпавог гласа (Vidović Bolt 2014: 7).

Извесно је да научно утемељене карактеристике животиња изостају при конституисању „народне”, тј. наивне конотације, и да их предупредују стереотипне метафоре повезане са различитим особинама приписаним животињама, што илуструје и пример за секундарну реализацију лексеме *џуска*,¹⁶ која је, осим папагаја и врानе, једна од најинтелигентнијих птица у природи.¹⁷ То потврђује и Д. Гортан-Премк запажањем да из семске структуре лексеме гуска (*ййишца + йловуца + йрийшйомљена + која има издужен врайй + која се џаји ради йерја, меса, јаја*) није јасно како се развило значење: фиг. пеј. ‘глупа, ограничена женска особа, глупача’. Због тога она препоручује лексикографима да у овом случају након уобичајене дефиниције за именицу *џуска* допишу и додатак: „за коју се верује да је глупа” (2004: 66). Није једноставно одговорити на питање зашто се лексеме *џуска* (у значењу ‘глупа, ограничена женска особа, глупача’, РСАНУ) или *ћурка* (у значењу ‘будаласта женска особа, глупа, ограничена женска особа, глупача’, РСАНУ) употребљавају у негативном значењу смањене интелектуалне способности код жена, осим ако се као критеријуми не укључе или начин њиховог оглашавања (може асоцирати на „женско” брбљање које се по аналогiji повезује са особином глупости) или мала величина главе, односно мозга.

5.3. У свакодневном животу и вредновању изгледа да преовлађује поимање осмишљено у теорији *великог ланца*, по коме се човек, као биће разума и интелигенције, у концептуалном поретку појмова сврстава у надређену

---

pretkazuju budućnost. Konji su bili simbol snage i mladosti, a osobito značenje imali su bijeli i crni konji: u mitologiji bijeli konj simbolizuje plodnost” (HANSEN-KOKORUŠ 1996: 47). Никола Висковић каже за *коња* да представља темељ материјалне и симболичке моћи ратничких и аристократских поредака, да је уздигао свога господара на пиједестал дајући му брзину, снагу, издржљивост за остваривање смелих подвига на које човек није могао ни помишљати без његове помоћи (Visković 1995: 150).

¹⁵ Н. Висковић за басне каже да су нетачне и неправедне у приписивању људских карактера животињама, да садрже мало етнолошких спознаја и да су животињска понашања у њима само зооморфно изражавања људскога које се опет враћа човеку у виду моралних модела (Visković 1995: 152).

¹⁶ „Тешко је рећи зашто су људи прогласили да је гуска глупа, пошто нам све што видимо говори баш обратно. Све врсте гусака, без иједног изузетка, спадају у паметне, опрезне птице ... постављају страже и свесно изводе разне мере опрезности да се осигурају” (БРЕМ 1967: 565).

¹⁷ „Најпознатija legenda o guskama govori o onim kapitolskim koje su 390. g. пр. н. е. spasile Rim od provale Gala, pa su se stoga u rimskoj kulturi smatrale simbolom budnosti i providnosti” (Vidović Bolt 2011: 80). Тако се *џуска*, нпр. у оријенталној култури, сматра рајском птицом, симболом светлости, инспирације, окретности, гласника добрих вести, брачне среће (КАМИНГ 2004: 58).

позицију у односу на животиње, као бића која делују нагонски и инстинктивно. Овакво мишљење подржано је и од стране цркве, чији је „zvaničan stav ... dugo bio da su životinje bića bez razuma stvorena od Boga da služe ljudima, i da је Tvorac njima dao samo život, a nama i dušu” (VISOVIĆ 2009: 343–344).¹⁸

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Видимо да је асоцијативно повезивање категорије глупости са животињским светом у језичкој слици света успостављено према физичким карактеристикама величине животиња: крупне домаће животиње више се односе на категорију мушкараца, а ситније пернате на категорију жена. С друге стране, глупост се доводи у везу са тромим и неспретним кретањем, а повезује се са другим особинама које су друштвено неприхватљиве, као што су некултура, непристојно понашање и сл. Семантичком анализом утврђено је да се процес метафоризације зоонима, одн. зоосемија у тематско-значењском пољу *интелигенција* одвијао у секундарним значењима на основу семе колективне експресије које су мотивисане изгледом (одн. величином – крупном или ситном), кретањем, оглашавањем и др.

6.1. У когнитивистичком приступу при идентификовању негативних значења метафоричне трансформације узета је у обзир метафора *великог ланца њосијања*, по којој се категоријални појмови доводе у међусобну хијерархизовану везу и у којој се човек сврстава у надређену категорију над животињама. Овакво поимање лежи у основи културолошких стереотипа, а обогаћено је прецедентним текстовима (басне, фразеолошке јединице и сл.), професионалним ставовима, предањима и митологијом. Потврђује то и Ј. Бартмињски који каже да управо стереотипи о животињама (и биљкама) припадају најстаријем слоју културног значења (BARTMIŃSKI 2007: 96, према VIĐOVIĆ BOLT 2014: 9).

6.2. Иако домаће животиње у ванјезичкој реалности представљају незаменљив део човекове економије, а у народном веровању, предањима и митологији имају веома важну духовну и симболичну улогу, у језичкој реалности секундарних значења зоонима, како показује лексички материјал, реализују се махом негативне конотације које се односе на човека ниских интелектуалних способности, а које су засноване на предрасудама да су (домаће) животиње неинтелигентне, односно глупе. На основу тога препознате су и успостављене појмовне метафоре: ГЛУПИ МУШКАРЦИ СУ КРУПНЕ (ДОМАЋЕ) ЖИВОТИЊЕ И ГЛУПЕ ЖЕНЕ СУ ДОМАЋЕ ПЕРНАТЕ ЖИВОТИЊЕ (ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ СТОКА).

ИЗВОРИ

- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.
 РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–. Београд: САНУ, 1959–.
 РСЖ: Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона*. Београд: Zepet Bookwork, 2005.
 РСЈ: *Речник српског језика* (ур. Мирослав Николић). Нови Сад: Матица српска, 2007.

¹⁸ „S novovjekovnom prosvjetiteljskim mehanicizmom preokreću se učenja o životinjama: one su neosjetljiva i glupa stvorenja, po nekima lišena i osjetilne duše u aristotelovskom smislu” (VISOVIĆ 2009: 346).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАРТМИЊСКИ, Жежи. *Језик – слика – свет*. Београд: SlovoSlavia, 2011.
- БРЕМ, Едмунд. А. *Како живе животиње*. Ријека: „Отокар Кершовани”, 1967.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. О термилошким јединицама и њиховој обради у Речнику САНУ. *Наш језик XXIX н.с./1–2* (1991): 49–54.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисемја и орђанизација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- ДРАГИЊЕВИЋ, Рајна. *Лексиколођија српског језика*. Београд: Завод за издавање уџбеника, 2010.
- КАМИНГС, Ендру. Т. *Све о симболима*. Београд: Народне књига, Алфа, 2004.
- КУЛИШИЋ, Шпиро, Петар Ж. ПЕТРОВИЋ, Никола ПАНТЕЛИЋ. *Српски митолошки речник*. Издавачко предузеће Нолит, Београд, 1970.
- МАСЛОВА, В. А. *Лингвокултурологија Учеб. пособие*. для студ. высш. учеб. заведений, Москва: Издательский центр „Академия”, 2001.
- ПРЋИЋ, Твртко. *Семантика и ѓрађмајшка речи*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1997.
- РАНЂЕЛОВИЋ, Ана. Метафорична значења зоонима која се односе на људске особине. *Наш језик XLIII н.с./3–4* (2012): 89–107.
- РИСТИВОЛЕВИЋ РАЈКОВИЋ, Наташа. Зоонимска метафорика о мушкарцима и женама. *Philologia 6* (2008): 45–52.
- РИСТИВОЛЕВИЋ РАЈКОВИЋ, Наташа. Погрдни називи за мушкарце и жене – прилог проучавању концептуализације рода. Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.). *Језик, књижевност, марђинализација – језичка испрађивања*. Ниш: Филозофски факултет, 2014, 133–142.
- РИСТИЋ, Стана. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик, 2004.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин. *Из српске релиђије, митологије и фолклора, изабране студије*. Београд: Евро-Ђунти, 2014.
- ШЂЕПАНОВИЋ, Михаило. Зооним као ономастички термин. *Српски језик 7/1–2* (2002): 321–326.
- *
- ВАРЌОТ, Branka. Antropomorfizam i zoomorfizam u hrvatskim, ruskim i njemačkim zoonimskim frazemima. *Philological Studies 2* (2014): 481–496.
- ВЕРТОША, Mislava. Stereotipi o životinjama. *Teorija i mogućnost primjene pragmatolingvistike*. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primenjenu lingvistiku, 1999, 63–75.
- HANSEN-KOKORUŠ, Renate. Magarac i konj u svjetlu njihovih frazeoloških osobina na materijalu ruskoга, hrvatskoga i njemačkoga jezika. *Filologija 27* (1996): 43–52.
- KIELTYKA, Robert, Grzegorz A. KLEPARSKI. The Scope of English Zoosemy: The Case of DOMESTICATED ANIMALS. *Studia Anglica Resoviensia 3* (2005a): 76–87.
- KIELTYKA, Robert, Grzegorz A. KLEPARSKI. The Ups and Downs of the Great Chain of Being: The Case of Canine Zoosemy in the History of English. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics 2* (2005b): 22–41.
- KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor. A Practical Introduction*, second edition. New York: Oxford University Press, 2010.
- LAKOFF, George, Mark TURNER. *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- MARTSA, Sandor. On Exploring the Conceptual Structure of Folk Knowledge: The Case of Animal Terms. *Linguistica e Filologia 9* (1999): 73–87.
- MILIĆ, Goran. Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije. *Jezikoslovlje 14/1* (2013): 197–213.
- VIDOVIĆ BOLT, Ivana. Životinja kao (ne)inteligentni čovjekov prijatelj. Ivana Vidović Bolt (ur.). *Životinje u frazeološkom ruhu*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014, 1–12.
- VIDOVIĆ BOLT, Ivana. *Životinjski svijet u hrvatskoј i poljskoј frazeologiji 1*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2011.
- VIŠKOVIĆ, Nikola. *Kultruna zoologija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2009.
- VIŠKOVIĆ, Nikola. Političke životinje. *Politička misao 32* (1995): 141–157.
- WIERZBIČKA, Anna. *Lexicography and Conceptual Analysis*. Ann Arbor: Karoma, 1985.

Slobodan Novokmet

METAPHORICAL MEANINGS OF ZOONYMS REFERRING
TO HUMANS OF LOW INTELLIGENCE IN THE SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

The subject of this paper is a lexicological and linguo-cultural analysis of zoological lexemes whose basic meanings denote animals (most often those in the categories of domestic cattle and poultry), and whose secondary realizations refer to humans of low intelligence. The answer to the question why zoonyms in the said categories are productive in this kind of metaphorical transformation of names and references to humans of low intellectual capacity is sought through linking a lexical-semantic analysis of examples, the *Great Chain of Being* theory, and an analysis of extra-linguistic, social, and culturological circumstances. It has been observed that the associative linkage between the category of stupidity and the animal life in a linguistic picture of the world is established according to physical characteristics and size of animals: large domestic animals more often refer to the category of men, while smaller poultry refer to the category of women. On the other hand, stupidity is linked with slowness and awkwardness of movement and it is associated with other socially unacceptable characteristics such as being uncultured, impolite, etc. Such a notion forms a basis of culturological stereotypes and it is enriched by precedent texts, religious attitudes, legends, and mythology.

Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Србија
Slobodan.Novokmet@isj.sanu.ac.rs

(Примљено: 20. марта 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)